

Alzahra University- Faculty of Social Sciences and Economics
Accounting and Social Interests, VOL. 14, NO. 1, Spring 2024, Pages 179-208

An Approach to Business Resilience Based on of Critical Realism and Future Studies¹

Saeid Samimi², Fatemeh Vahidinasab³

Received: 2023/11/05

Accepted: 2024/01/23

Research Paper

Abstract

Purpose: This research aims to identify the dimensions and influential components of business resilience and, using a grounded theory approach and in the context of future studies, develop strategies for achieving sustainability and resilience.

Method: The research methodology is mixed, with a qualitative part using a grounded theory approach and a quantitative part using a researcher-constructed questionnaire and structural equation modeling. The methodology of the research is of a mixed type, in which the qualitative part of the context-based method and the quantitative part of the researcher-made questionnaire and structural equation modeling are used. The period of the research is in 2023 and the statistical population consists of expert and experienced university professors in the fields of accounting, management and business, financial and executive managers of companies admitted to the Tehran Stock Exchange, and management accountants. In this regard, 14 in-depth and semi-structured interviews were conducted through purposive sampling. MAXQDA software was used for qualitative data analysis, and PLS software was used for structural equation modeling.

Findings: The results showed that among the causal and effective factors on the resilience of businesses, the economic factor that is caused by the state and non-free economy has an impact on resilience to the extent of (0.611) and the cultural, environmental, and social factor to the extent of (0.463). Also, the managerial and political factors are effective as an intervening factors to the extent of (0.569). Structural and technical strategies with a coefficient of (0.658) and management and political strategies (0.451), as well as economic platforms with a ratio of (0.631) and cultural, environmental, and social platforms with a ratio of (0.589) in creating the necessary platform and strategy raising businesses, are effective in the current economy.

Conclusion: The consequences of using the resilience model of businesses at the macro level include increasing the growth of the gross domestic product and reducing the unemployment rate, creating an effective information system to control the processes, and strengthening the businesses in dealing with economic shocks and at the micro level as well, the satisfaction of employees and other stakeholders from The performance of companies and the improvement of working capital will be. The key factors of resilience are not only limited to material resources but also gaining legitimacy from providing social benefits, equipping network resources, and providing intangible resources as the main axes of business resilience.

Knowledge Enhancement: The innovation of the research is the combination of qualitative analysis and experimental test to identify the drivers effective in the resilience of businesses in Iran, which tries to provide a coherent approach to the resilience of businesses based on the theory of critical realism and futurism based on the adaptation of the views of experts in the accounting profession.

Keywords: Financial Resilience, Social Responsiveness, Political Governance, Knowledge and Management Weaknesses, Inhibitory and Supervisory Factors, Future Studies.

JEL Classification: Q01.

1. DOI: 10.22051/JAASCI.2024.45501.1808

2. Ph.D. Department of Economic and Management, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Corresponding Author. (Samimisaied@gmail.com).

3. Ph.D. Student, Department of Financial Engineering, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. (Vahidinasabfatemeh@gmail.com).

تاب آوری کسب و کارها مبتنی بر رئالیسم انتقادی و آینده پژوهی^۱

سعید صمیمی^۲، فاطمه وحیدی نسب^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۳

مقاله پژوهشی

چکیده

هدف: پژوهش حاضر در تلاش است ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر بر تاب آوری کسب و کارها را شنا سایی نموده و با استفاده از روش زمینه بنیان و در پرتو تئوری رئالیسم انتقادی و آینده پژوهی، راهبردهایی را برای تاب آوری کسب و کارها احصاء نماید. **روش پژوهش:** روش شناسایی پژوهش از نوع آمیخته می باشد که در بخش کیفی آن از روش زمینه بنیان و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته و مدل سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. دوره زمانی اجرای پژوهش در سال ۱۴۰۲ می باشد و جامعه آماری را اساتید خبره و مجرب دانشگاهی در رشته حسابداری و مدیریت و کسب و کار، مدیران مالی و اجرایی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و حسابداران مدیریت تشکیل می دهند. در همین راستا، ۱۴ مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته از طریق نمونه گیری هدفمند صورت پذیرفته است که برای تجزیه و تحلیل داده های کیفی، از نرم افزار مکس کیودا و برای مدل سازی معادلات ساختاری از نرم افزار PLS استفاده شده است.

یافته ها: نتایج نشان داد از عوامل علی و مؤثر بر تاب آوری کسب و کارها، عامل اقتصادی که ناشی از اقتصاد دولتی و غیر آزاد است به میزان (۰/۶۱۱) و عامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی به میزان (۰/۴۶۳) بر تاب آوری تأثیر گذار است. همچنین عامل مدیریتی و سیاسی به عنوان عامل مداخله گر به میزان (۰/۵۶۹) بر تاب آوری کسب کار مؤثر می باشد. راهبردهای ساختاری و فنی با ضریب (۰/۶۵۸) و مدیریت و سیاسی (۰/۴۵۱) و همچنین بسترهای اقتصادی به میزان (۰/۶۳۱) و فرهنگی، محیطی و اجتماعی به میزان (۰/۵۸۹) در ایجاد بستر و راهبرد لازم بر تاب آوری کسب و کارها در اقتصاد کنونی مؤثر می باشد.

نتایج و دانش افزایی: پیامدهای بهره گیری از الگوی تاب آوری کسب و کارها در سطح کلان شامل افزایش رشد تولید ناخالص داخلی و کاهش نرخ بیکاری، ایجاد نظام اطلاعاتی مؤثر در جهت کنترل فرایندها و مقاوم سازی کسب و کارها در مقابله با شوک های اقتصادی و در سطح خرد نیز، رضایتمندی کارکنان و سایر ذی نفعان از عملکرد شرکتها و بهبود سرمایه در گردش خواهد بود. عوامل کلیدی تاب آوری تنها به منابع مادی محدود نمی شود، بلکه کسب مشروعیت از تأمین منافع اجتماعی، تجهیز منابع شبکه ای و تأمین منابع نامشهود به عنوان محورهای اصلی تاب آوری کسب و کارها می باشد. نوآوری پژوهش، ترکیب تحلیل کیفی و آزمون تجربی برای شناسایی پیشران های مؤثر در تاب آوری کسب و کارها در ایران است که پیرامون انطباق دیدگاه های رسته شده صاحب نظران حرفه حسابداری تلاش می شود، رهیافتی منسجم برای تاب آوری کسب و کارها مبتنی بر تئوری رئالیسم انتقادی و آینده پژوهی ارائه گردد.

واژه های کلیدی: تاب آوری مالی، رئالیسم انتقادی، شوک های اقتصادی، راهبردهای ساختاری و فنی، آینده پژوهی.

طبقه بندی موضوعی: L42, M21

DOI: 10.22051/JAASCI.2024.45501.1808

۲. دکتری تخصصی، گروه حسابداری، عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران، نویسنده مسئول. (Samimisaied@gmail.com)

۳. دانشجوی دکتری، گروه مهندسی مالی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (Vahidinasabfatemeh@gmail.com)

jaacsi.alzahra.ac.ir

مقدمه

واحدهای اقتصادی در شرایط عدم اطمینان و تورم حاد، می‌بایست علاوه بر اینکه خود را به تکنیک‌های تاب‌آوری در فعالیتهای اقتصادی مجهز کنند، ریسک‌های بالقوه را شناسایی نموده و برنامه‌های مدونی برای کاهش آنها در نظر بگیرند تا در صورت وقوع رویدادهای غیر اختیاری و تحمیل ریسک سیستماتیک بیشتر، بتوانند به منظور جلوگیری از تشدید آسیب‌های اقتصادی، طیف وسیعی از شایستگی‌ها را در خود توسعه داده و فعالیتهای خود را با شرایط محیطی تاب‌آور نمایند (مورایس، ۲۰۱۷: ۶۹). از طرفی، مواضع پوزیتیویستی اقتصادی در تطبیق شرایط حال حاضر کشور بر دوام فعالیتهای کسب و کار و نقصان موجود در سیستم ملتهب اقتصادی کشور کمکی نخواهد کرد و پژوهش حاضر بر آنست که با شناسایی عوامل محیطی، محاطی و قانونی، شکاف عمیق بین کارکردهای واحدهای کسب و کار با شرایط اقتصادی کنونی را مورد بررسی قرار داده و راهبردهایی را به منظور انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری کسب و کارها ارائه نماید.

با رشد فناوری اطلاعات و تغییر نیازهای مستمر مشتریان، محیط‌های کسب و کار در اقتصادهای غیررقابتی با مخاطرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی روبرو هستند و برای تداوم بقای خود در عرصه رقابت می‌بایست انعطاف‌پذیر و تاب‌آور عمل کنند (هامل و والکانگاس، ۲۰۲۳: ۶۳). آلکسیک (۲۰۲۳) معتقد است، در اقتصادهای سوسیالیستی و کمتر توسعه یافته، اصول فعالیتهای کسب و کار در فعالیتهای کارآفرینانه، به میزان قابل توجهی متأثر از شوک‌ها و بحران‌های اقتصادی و محیطی است و واحدهای اقتصادی که در این شرایط فعالیت می‌کنند، به منظور انطباق خود با شرایط محیطی کسب و کار، باید خود را با تغییرات فناوری اطلاعات، منعطف و تاب‌آور نمایند. همچنین، در شرایط عدم اطمینان، اگر کسب و کارها نتوانند تاب‌آوری مناسبی در قبال بحران‌های مالی داشته و انعطاف‌پذیری مناسبی در تغییر استراتژی از خود نشان دهند، محکوم به فنا خواهند بود. ضرورت انجام پژوهش حاضر ایجاب می‌کند که در شرایط بد اقتصادی، نیاز مبرم به تاب‌آوری از اولویت اصلی سازمان‌ها و شرکتها به منظور آمادگی و برنامه‌ریزی، مدیریت اطلاعات و فرایندهای راهبری شرکتی است که نتایج حاصل از پژوهش حاضر می‌تواند در این راستا راهکارهایی را ارائه دهد.

تاب‌آوری مفهومی از ادبیات روان‌شناسی مثبت است که بر نقاط قوت و فضایل سازمان‌ها برای مقابله با موقعیت‌های غیرعادی اشاره دارد. در واقع، تاب‌آوری، سازگاری سریع با خطرات و شوک‌های اقتصادی است و تجهیز کسب‌وکارها به این توانایی، رمز بقای واحدهای اقتصادی در مواجهه با تغییرات سریع فناوری اطلاعات، تهدیدات سایبری و محیط‌های نظارتی است (هامیلتون و اسمیت ۲۰۲۱: ۲۳۴). تاب‌آوری کسب‌وکار را می‌توان به‌عنوان توانایی یک سازمان برای پیش‌بینی، آماده‌سازی و انطباق با رویدادهای نامطلوب به‌منظور ادامه فعالیت در نظر گرفت. یک سیستم تاب‌آور نشان‌دهنده کاهش احتمال شکست، کاهش پیامدهای ناشی از شکست، جلوگیری از آسیب و پیامدهای منفی اقتصادی و اجتماعی، کاهش زمان برای بازیابی یک سیستم خاص یا مجموعه‌ای از سیستم‌ها، برگشت به سطح عملکرد عادی و پایداری یک سیستم یا اکوسیستم می‌باشد و بر پاسخ به سیستم‌ها از جمله سیستم‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی به اختلال شدید و استرس مداوم تمرکز دارد (چیت‌سازان و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۳۲). فیکسل (۲۰۱۵) بیان می‌کند که واحدهای اقتصادی آسیب‌دیده به‌منظور بازگشت به جایگاه اصلی خود یا جایگاه جدید مطلوب‌تر، نیازمند برخورداری از چهار ویژگی تاب‌آوری می‌باشند: ۱) ایجاد تنوع و نوآوری به‌منظور تشویق استراتژی‌های مختلف کسب‌وکار؛ ۲) اثربخشی در فرآیندهای تصمیم‌گیری کارآمد و بهره‌وری صحیح از منابع؛ ۳) سازگاری با محیط از طریق یادگیری و رشد سازمانی و مدیریت نقدی و ۴) انسجام از منظر فرهنگ سازمانی متمایز و مشارکت منسجم تمام کارکنان و مدیران. با تمرکز بر این ویژگی‌ها، شرکت‌ها علاوه بر بازگشت به شرایط مطلوب خود، در توانایی پذیرش نوآوری‌های جدید و تغییر در استراتژی‌های کسب‌وکار به‌منظور انطباق بیشتر با شرایط محیطی پیشگام خواهند بود (بادزبان، رضایی و فاطمی، ۲۰۱۳: ۲۰).

پژوهش‌های سعد و همکاران (۲۰۲۱)، آدکولا و کلند (۲۰۲۰)، نی میما و همکاران (۲۰۱۹)، باراسا و همکاران (۲۰۱۸)، بادزبان و همکاران (۱۳۹۹) و چیت‌سازان و همکاران (۱۳۹۷) به بررسی تأثیر عواملی همچون: نوع صنایع، میزان نوآوری، قدرت ذینفعان، شرایط بحرانی (آب و هوایی و سایر پیامدهای غیرمنتظره) و پاندمی کرونا بر تاب‌آوری کسب‌وکارها پرداخته‌اند و انعطاف‌پذیری و تداوم فعالیت کسب‌وکارها را در بستر ایجاد نوآوری، رشد فناوری اطلاعات، بهبود فرایندهای راهبری شرکتی، شیوه‌های رهبری، فرهنگ سازمانی، مدیریت شبکه‌های اجتماعی و در نهایت توجه

به منابع انسانی احصاء نمودند. شاخص‌ترین پژوهشی که در این راستا صورت پذیرفته است، پژوهش وانهارانتا و وونگ (۲۰۲۲) می‌باشد که در آن، سیستم‌های چند سطحی با یک ابزار روش‌شناختی (واقع‌گرایی انتقادی) در بازاریابی کسب و کار تحت عنوان مدل تعاملی چند سطحی^۱ تکامل یافته است که به عنوان یک حلقه ارتباطی در ایجاد روابط اجتماعی به کار گرفته می‌شود. این مدل شامل: لایه شبکه (L1)، رابطه مبادله (L2)، شرکت (L3)، تشکیل انجمن (L4)، گروه تعاملی (L5) و ویژگی‌های فردی (L6) می‌باشد که در صورت اقتباس به رئالیسم انتقادی، ساختارهای سطح بالاتر می‌توانند بر ساختارهای سطح پایین‌تر به طور قابل ملاحظه‌ای تأثیر بگذارند (وانهارتا و وونگ، ۲۰۲۲). در پژوهش‌های پیشین، شوک‌های اقتصادی، شرایط سیاسی و آشفته‌گی‌های محیطی به دلیل شرایط حاکم بر کشورهای مورد مطالعه در نظر گرفته نشده است که در کشور ما بیانگر ابعاد و شاخص‌های مؤثر بر تاب‌آوری در کسب و کارها با تأکید بر محیط‌های اقتصادی غیرآزاد و غیررقابتی و دارای شوک‌های شدید اقتصادی نمی‌باشد. از این رو، با توجه به فضای پرتلاطم اقتصادی کشورمان، ضروری است که کسب و کارهای کوچک و متوسط برای مقابله با تمام شوک‌ها و تغییرات و آشفته‌گی‌های محیطی و از همه مهم‌تر بقای حیات خود، در جهت تاب‌آوری و دستیابی به مدل‌های نوین کسب و کار از الگوی بومی و ساختار یافته گامی اساسی بردارند.

با توجه به مطالب فوق سؤال اصلی پژوهش به این صورت مطرح می‌گردد که رهیافت مناسب برای تاب‌آوری کسب و کارها در شرایط بحرانی اقتصادی و با اتکا بر رئالیسم انتقادی و آینده‌پژوهی چگونه است؟ به منظور یافتن پاسخی مناسب برای این سؤال تلاش می‌شود با بهره‌گیری از دیدگاه‌های رسته شده صاحب‌نظران حرفه حسابداری و رشته مدیریت کسب و کار، ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر بر تاب‌آوری کسب و کارها تبیین گردیده و با بهره‌گیری از تحلیل کیفی و آزمون تجربی، رهیافتی مناسب برای تاب‌آوری کسب و کارها در مقابله با بحران‌های اقتصادی و اجتماعی مبتنی بر رئالیسم انتقادی و آینده‌پژوهی ارائه گردد.

به همین منظور در ادامه پژوهش، مبانی نظری و پیشینه تجربی، روش‌شناسی پژوهش، یافته‌ها، انطباق با ادبیات موجود و بحث و نتیجه‌گیری ارائه خواهد شد.

۱. Laminated Interactional Model

مبانی نظری

تاب‌آوری یکی از مفاهیم مهم و حیاتی در عرصه رقابتی شرکت‌ها است که در سال‌های اخیر توسط محققان این حوزه مورد توجه ویژه قرار گرفته است. مطالعه تاب‌آوری از اواخر دهه ۱۹۹۰ در واکنش به تهدیدات محیطی برای تنظیم چارچوب‌های اجتماعی و نهادی به صورت رسمی آغاز گردید و تمرکز اصلی آن بر بهبود فیزیکی و زیربنایی برای جلوگیری از شوک‌های اقتصادی و سیاسی است. از منظر مفهوم‌پردازی، تاب‌آوری اولین بار توسط هولینگ (۱۹۷۳) در زمینه سیستم‌های بوم‌شناسی سازمانی مطرح گردید که توانایی جذب تغییر و اختلال هم‌زمان با حفظ روابط بین متغیرهای سیستم را توصیف می‌نمود که در سطوح فردی و اجتماعی بیانگر تمایل به بررسی واکنش به یک رویداد ناگهانی فاجعه‌بار و توانایی فرد یا جامعه برای بازگشت به شرایطی شبیه به وضعیت قبل از فاجعه را تداعی می‌کرد (بولیگا و ویگیت، ۲۰۱۶: ۱۰). اگرچه تاب‌آوری در گروه مفاهیم نسبی قرار می‌گیرد و برای آن تعریف جامع و کاملی نمی‌توان متصور شد، اما در جدول ۱ تعاریفی که از موضوع تاب‌آوری در کسب‌وکارها تاکنون بیان شده است ارائه می‌گردد.

جدول ۱. تعاریف ارائه شده از تاب‌آوری کسب‌وکارها

تعاریف	نویسندگان و صاحب‌نظران
ظرفیت سازگار پذیری با الزامات محیطی	فیکسل (۲۰۱۵)؛ گاندرسن (۲۰۰۰)
ظرفیت جذب تغییرات و اختلال‌ها در شرایط بحرانی	هالینگ (۱۹۷۳)
توانایی جوامع به زیرساخت‌های اجتماعی برای مقاوم‌سازی در برابر شوک‌های خارجی	ویک و همکاران (۱۳۹۹)؛ ادگر (۲۰۰۰)
پاسخی بهره‌ور و منعطف به اختلال‌های موجود در فضای کسب‌وکار	لینلونک و همکاران (۲۰۱۷)؛ فاتوکی (۲۰۱۸)
بازسازی و پویایی مدل‌های کسب‌وکار	بولیگا و ویگیت (۲۰۱۶)؛ گارانیس و همکاران، ۲۰۱۷؛
تاب‌آوری به عوامل محافظتی که افراد، جوامع و سازمان‌ها را قادر می‌سازد تا اثرات شوک را کاهش داده و امکان بازایی را فراهم آورند تعریف می‌شود.	استوارت و دانیل (۲۰۰۷)؛ تیرنی (۲۰۰۳)، چیت‌سازان و همکاران (۱۳۹۷)
توانایی یک سیستم اجتماعی برای پاسخگویی و بهبود در برابر بلاهای طبیعی	کاتر و همکاران (۲۰۰۸)؛ مورایس و پریچ (۲۰۱۷)
توانایی مشترک سیستم برای مقاومت جلوگیری و تحمل در برابر خطرات احتمالی، جذب آسیب اولیه و بهبود در عملکرد طبیعی	اویانگ (۲۰۱۴)

بامطالعه تعاریف ارائه شده، می‌توان دریافت که به‌طور کلی تاب‌آوری کسب‌وکار توانایی سازگاری سریع با ریسک‌ها و اختلالات موجود در اقتصاد یک کشور است و درعین حال که گردش کار کلیدی کسب‌وکار را حفظ می‌نماید، از کارکنان، دارایی‌ها و شهرت برند نیز محافظت می‌نماید. همچنین کلید بقای کسب‌وکارها در مواجهه با تغییرات سریع فناوری اطلاعات، تهدیدات سایبری و محیط‌های نظارتی در چارچوب تکامل کسب‌وکار در زمینه اکوسیستم‌های تاب‌آور قرار می‌گیرد که به‌طور دائم در حال سازگاری با محیط خارجی هستند و به ساختارهای چابک و انعطاف‌پذیر تجهیز می‌گردند (مک اسلان، ۲۰۱۱: ۱۱؛ گل وردی، ۱۳۹۶: ۱۶). با دگرذیسی و رشد فناوری اطلاعات، انعطاف‌پذیری، نوسازی و بهسازی، رمز موفقیت واحدهای اقتصادی در محیط‌های پیچیده امروزی است و در صورتی که کسب‌وکارها نتوانند تاب‌آوری مناسبی در قبال این تغییرات داشته باشند و در تغییر استراتژی‌های کسب‌وکار خود انعطاف‌پذیری خوبی از خود نشان ندهند محکوم به فنا خواهند بود (صمیمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۱). در اقتصادهای بسته و غیررقابتی این مشکلات دوچندان خواهد بود و عبور از شرایط بحران و بازتوانی و یا توسعه با توجه به آسیب‌های وارد شده، به‌راحتی میسر نخواهد شد و نیازمند تعمیق در تغییر ساختار و اقدامات کارآفرینانه منطبق با شرایط جدید محیطی است (برنارد و باربوسا، ۲۰۱۶: ۱۲۶؛ منوچهری راد و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۰).

نظریه رئالیستی بر ناهمگونی منابع اقتصادی و سیاسی یا ریشه‌های فرهنگی محلی توسط نظریه‌های خرد تأکید دارد و بسیاری از ایده‌های این نظریه حاکی از آن است که مسیر تغییر در اقتصاد سیاسی به سمت همگن‌سازی در کسب‌وکارها می‌باشد. رئالیسم انتقادی در سال ۱۹۷۰ توسط باسکار معرفی شده است و ریشه در چالش‌های نظری برای غلبه بر اثبات‌گرایی و تجربه‌گرایی حاکم بر تفکر فلسفی، به‌ویژه در اجرا دارد. پایه‌گذار این نظریه همگام با نقدهای جدی فلسفی بر تجربه‌گرایی و اثبات‌گرایی، هر ساختار نظری و افق دید محقق را محدودتر می‌کند به همان اندازه او را از واقعیت و تبیین صحیح آن دور می‌دارد. پیش‌فرض رئالیسم انتقادی وجود دو ویژگی عینیت و ذهنیت، تمایز و ارتباط میان آن‌ها و ارائه معیاری جهت میزان انطباق یافته‌های ذهنی با وقایع عینی است. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود بر مبنای تئوری متمرکز بر رئالیسم انتقادی، واقعیات عینی شرایط محیطی کسب‌وکار در کشورمان در راستای جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل، نتیجه‌گیری و نهایتاً بررسی

میزان انطباق آن با واقعیت‌ها در نظر گرفته شود (اطاعت و رضایی، ۱۳۹۰: ۲۲۰). اگرچه رئالیسم انتقادی به‌عنوان راه‌حلی قطعی برای ترمیم شکاف‌های پارادایمی در حسابداری نمی‌تواند مدنظر باشد، اما فرصت‌هایی برای بازبینی شیوه‌های مورداستفاده در پژوهش‌های حسابداری را فرا روی محققان قرار می‌دهد. در واقع، رئالیسم انتقادی را می‌توان به‌عنوان یک پارادایم جدید در پژوهش‌های حسابداری در نظر گرفت که ماهیت خاص حسابداری و پدیده‌های مرتبط با آن دلیل مناسبی برای استفاده از این رویکرد در پژوهش‌های حسابداری می‌باشد. حسابداری و مفاهیم مرتبط با آن، بر پایه روابط اجتماعی است و فرایند تصمیم‌گیری نیز به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از بازخورد اطلاعات مالی با جنبه‌های انسان‌شناختی، به‌خصوص در زمینه حسابداری رفتاری است (هندرسون، ۱۹۹۲: ۲۶۵؛ وطن‌پرست، ۱۳۹۵: ۵۱). در رئالیسم انتقادی، پیامدهای عینی، برداشت‌ها و تعصبات ادراکی حسابداران، مدیران، تصمیم‌گیران و سایر ذینفعان و نحوه واکنش آن‌ها نسبت به اطلاعات حسابداری موردبررسی قرار می‌گیرد. به‌عبارت‌دیگر، ترکیبی از رویکردهای کمی و کیفی پژوهش می‌تواند با کمک رئالیسم انتقادی همراه با مبانی نظری اقتصادی و غیراقتصادی در پاسخگویی به سؤال پژوهش جاری کمک بسزایی نماید. از این‌رو، پژوهش جاری به‌طور بالقوه در چارچوب نظریه رئالیسم انتقادی قرار می‌گیرد. در این راستا سؤال دوم پژوهش به این صورت است که الگوی مناسب برای تاب‌آوری کسب‌وکارها در فضای اقتصادی ایران و در پرتو رئالیسم انتقادی چگونه است؟

بهره‌گیری از رویکرد آینده‌پژوهی نیز در راستای شناسایی ناسازگاری‌ها، شکاف‌ها و فرصت‌های رشد کسب‌وکارها فضای کسب‌وکار کنونی و آتی است که با بررسی منابع و الگوهای مرتبط به تجسم آینده‌های بالقوه و چگونگی زایش واقعیت از دل تغییر (ثبات) راهبردهایی را برای توجه به تاب‌آوری و فرصت‌های رشد واحدهای اقتصادی ارائه نماید. از این‌رو، در بخش اول پژوهش، عوامل مؤثر و مداخله‌گر بر تاب‌آوری کسب‌وکارها بررسی خواهد شد و درنهایت، مضامین احتمالی تحقیقات آینده را بایان نمودن شکاف‌ها و مضامین نادرست در حوزه مقررات و حاکمیت و همچنین استراتژی‌های تاب‌آوری ارائه می‌گردد.

روش پژوهش حاضر مبتنی بر رویکرد زمینه‌بنیان است که دلیل انتخاب این روش، برقراری ارتباط مناسب آن با تئوری‌های واقع‌گرایانه (رئالیسم انتقادی) و دیدگاه‌های رسته شده صاحب‌نظران حرفه

می‌باشد. همچنین به دلیل اینکه در روش زمینه بنیان با ذهن خالی از اطلاعات و معلومات صورت می‌پذیرد؛ تلاش می‌شود که اطلاعات آماری و عینی به خوبی غربال‌گری شده و سپس نظریه‌های متناسب با آن تدوین گردد (تدیل و یو، ۲۰۱۸: ۸۱). البته به منظور تکامل، جامعیت پدیده مورد بررسی و دستیابی به نتایج مطلوب، از ترکیب روش‌های کیفی و کمی (رویکرد آمیخته) استفاده شده است. در بخش پیشینه تجربی پژوهش، موضوع تاب‌آوری را می‌توان از سال ۱۹۸۵ مورد کنکاش قرارداد. در جدول ۲ خلاصه‌ای از پژوهش‌های صورت گرفته خارجی و داخلی در خصوص موضوع پژوهش حاضر ارائه می‌گردد.

جدول ۲. خلاصه‌ای از پیشینه تجربی پژوهش

ردیف	نویسندگان	سال	موضوع	نتایج کلیدی
۱	آنکوئتا و همکاران	۲۰۲۳	بررسی ابتکارات زنان در تاب‌آوری کسب‌وکارهای خانگی	پژوهش‌های خارجی زنان برای توسعه و پیاده‌سازی تاب‌آوری در تجارت خانگی، تصمیم‌گیری استراتژیک (ظرفیت تطبیقی، تجدید استراتژی و ظرفیت تخصیص)، عوامل استراتژیک (انگیزه جانشین، شایستگی جانشین و حمایت خانواده) و برنامه جایگزین پروری را پیشینه می‌گیرند. زنان جهت‌گیری بلندمدت به سمت پایداری مشاغل خانگی را دارا بوده و می‌توانند پرتعارض مختلف غلبه کنند.
۲	انتونیس و همکاران	۲۰۲۲	بررسی تاب‌آوری صنایع مختلف و مقایسه آن با صنعت گردشگری	در کشور انگلستان برخی از حرفه‌های خدماتی و کسب‌وکارهای وابسته به آن در برابر بحران‌های مالی و غیرمالی آسیب‌پذیر هستند و بخش‌های دیگر، مانند خرده‌فروشی، آسیب‌پذیری بیشتری دارند؛ اما در بخش صنایع، صنعت فلزات و صنعت بهداشت عمومی کمترین آسیب‌پذیری را در شرایط بحران‌های مالی و غیرمالی تجربه می‌کنند.
۳	ولهاراتا و وونگ	۲۰۲۲	تحقیق چند سطحی و واقع-گرایانه انتقادی در تجارت بازاریابی: یک مفهوم‌سازی چند لایه از تاب‌آوری	علاوه بر این، نویسندگان یک مدل چند لایه خاص، مدل تعاملی چند لایه (LIM) را که باهدف تحقیقات بازاریابی تجاری طراحی شده است، مفهوم‌سازی می‌کنند. LIM یک ابزار روش‌شناختی است که بازاریابی کسب‌وکار را بر اساس شش سطح تحلیل مفهوم‌سازی می‌کند و کاربرد روش‌شناختی واقع‌گرایانه انتقادی را در تنظیمات بازاریابی کسب‌وکار تسهیل می‌کند. علاوه بر این، برای ارائه یک مثال، نویسندگان LIM را به ادبیات تاب‌آوری اعمال می‌کنند و یک مفهوم‌سازی چند سطحی ارائه می‌دهند. این یک کمک به موقع است، زیرا تاب‌آوری به عنوان یک مفهوم اصلی برای بقای بین‌سازمانی در طول همه‌گیری COVID-19 ظاهر شده است.
۳	سعد و همکاران	۲۰۲۱	مفهوم‌سازی تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری	نوع صنعت، میزان نوآوری، قدرت ذینفعان و فرصت‌های شغلی برابر از جمله عوامل انعطاف‌پذیری و تداوم فعالیت در کسب‌وکارها می‌باشد.

ردیف	نویسندگان	سال	موضوع	نتایج کلیدی
پژوهش‌های خارجی				
۴	اوجو و همکاران	۲۰۲۱	کسب‌وکار بررسی پیش‌بینی کنده‌های تاب‌آوری سازمانی در شرایط کووید ۱۹	خود کارآمدی، شرایط تسهیل‌کننده و حمایت خانواده و دوستان بر تاب‌آوری سازمانی کارکنان تأثیر معناداری دارد. علاوه بر این نتایج نشان داد درگیری شغلی بر تاب‌آوری سازمانی تأثیر گذار است.
۵	آدکولا و کند	۲۰۲۰	تاب‌آوری کسب‌وکار و تاب‌آوری جامعه: دورروی سکه	تاب‌آوری کسب‌وکارهای کوچک و چگونگی ارتباط آن با تاب‌آوری جامعه، به‌ویژه در جوامع روستایی، جنبه‌ای از تاب‌آوری جامعه باقی‌مانده است. کسب‌وکارهای کوچک با منابع و چالش‌های بزرگی در آماده‌سازی و واکنش به شرایط اضطراری مرتبط با آب‌وهوا مواجه هستند که انعطاف‌پذیری آن‌ها را در برابر خطرات طبیعی تضعیف می‌کند. مدل‌های کسب‌وکار در برابر موارد احتمالی مختلف در محیط کسب‌وکار آسیب‌پذیر هستند که ممکن است به‌طور غیرمنتظره‌ای منطبق کسب‌وکار آن‌ها را ناکارآمد کند. به‌ویژه، پیشرفت‌های فناوری مانند داده‌های بزرگ، اقتصاد مبتنی بر اشتراک‌گذاری و جمع‌سپاری، اشکال جدیدی از مدل‌های کسب‌وکار را فعال نموده‌اند که می‌توانند به‌طور مؤثر و ناگهانی مدل‌های کسب‌وکار سنتی را منسوخ کنند.
۶	نی‌میما و همکاران	۲۰۱۹	ارزیابی انعطاف‌پذیری مدل‌های کسب‌وکار در شرایط بحرانی	تاب‌آوری سازمان‌ها تحت تأثیر عوامل منابع مادی، آمادگی و برنامه‌ریزی، مدیریت اطلاعات، مسیرهای جانبی و افزونگی، فرآیندهای حاکمیتی، شیوه‌های رهبری، فرهنگ سازمانی، سرمایه انسانی و شبکه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد.
۷	باراسا و همکاران	۲۰۱۸	تاب‌آوری در کسب‌وکار را چگونه باید پرورش داد؟	عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکار شامل درک از محیط، ادراک سیستم خود، توجه به جامعه، تمرکز بر فرایندها و منابع و انعطاف‌پذیری در مقابل تغییرات و فناوری است. بر اساس تحقیقات کیفی متشکل از روش‌های قوم‌نگاری، نتایج نشان داد که کسب‌وکارهای گردشگری محلی انعطاف‌پذیری بهتری در طول دهه بحرانی در مقایسه با سایر صنایع از خود نشان دادند.
۸	موریس و بریج	۲۰۱۷	طراحی مدل تاب‌آوری کسب‌وکار	سه بعد تاب‌آوری (سرسختی، تدبیر و خوش‌بینی) به‌پیش‌بینی موفقیت کارآفرینانه کمک می‌کند. عامل کلیدی در پیش‌بینی موفقیت کارآفرینانه، تدبیر است. باین‌وجود، توانایی پیش‌بینی موفقیت کارآفرینی افرادی که سرسخت بوده و خوش‌بینی دارند، برای زنان و مردان متفاوت است. همچنین تأثیر خوش‌بینی بر موفقیت کسب‌وکار برای زنان بیشتر از مردان است.
۹	داهلز و سوسیلواتی	۲۰۱۵	تاب‌آوری کسب‌وکار در زمان رشد و بحران	پژوهش‌های داخلی
۱۰	آیالا و ماترانو	۲۰۱۴	تاب‌آوری کارآفرینانه و تأثیر آن بر موفقیت کسب‌وکار	نتایج نشان داد که ابعاد تاب‌آوری دارای میانگین‌های متفاوتی است، بیشترین میانگین مربوط به بُعد سرمایه انسانی (۲/۱۶) و کمترین آن مربوط به بُعد اقتصادی (۱/۲۲) است. همچنین سطح‌بندی بر اساس تکنیک تصمیم‌گیری میرکا نشان می‌دهد هر یک از کسب‌وکارهای
۱۱	خناپناه	۱۴۰۲	ارزیابی تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در برابر خشک‌سالی	نتایج نشان داد که ابعاد تاب‌آوری دارای میانگین‌های متفاوتی است، بیشترین میانگین مربوط به بُعد سرمایه انسانی (۲/۱۶) و کمترین آن مربوط به بُعد اقتصادی (۱/۲۲) است. همچنین سطح‌بندی بر اساس تکنیک تصمیم‌گیری میرکا نشان می‌دهد هر یک از کسب‌وکارهای

نویسندگان	سال	موضوع	نتایج کلیدی
			پژوهش های خارجی
		دریاچه ارومیه	منطقه در سطوح متفاوتی از تاب آوری قرار دارند که عوامل مختلفی بر تاب آوری آن ها تأثیر داشته است به گونه ای که در برخی مناطق سطح تاب آوری متوسط و بقیه روستا هم در سطح تاب آوری کم و خیلی کم قرار داشتند.
۱۲ براری جبرندی و همکاران	۱۴۰۱	طراحی الگوی تاب آوری کسب و کارهای نوپا: مسیری به سوی آینده نگاری	بر اساس نتایج تحقیق مؤلفه های «تاب آوری شناختی، تاب آوری مالی، تاب آوری انطباقی» و همچنین عوامل سازمانی تأثیر گذار پیشنهاد، پیشران ها و پس ران ها و پیامدهای تاب آوری مشخص شدند. در این پژوهش، آینده نگاری و آینده پژوهی، از عوامل پیشران تاب آوری کسب و کارهای نوپا شناخته شدند.
۱۳ موسوی و همکاران	۱۴۰۱	تنوع بخشی درآمد و تاب آوری شبکه بانکی کشور با رویکرد روش مؤلفه اساسی	تنوع بخشی درآمد تأثیر خطی مثبت و معنادار در تاب آوری داشته و رابطه غیر خطی تنوع بخشی درآمدها با تاب آوری نیز به صورت یو معکوس است. بین اندازه و ریسک بانک، نسبت تسهیلات به کل دارایی و رشد اقتصادی با تاب آوری رابطه مثبت و معنادار و بین نسبت سپرده به کل دارایی، شاخص تمرکز صنعت و تورم با تاب آوری رابطه منفی و معنادار وجود دارد.
۱۴ بازبان و همکاران	۱۳۹۹	کارآفرینی در کسب و کارهای کوچک و متوسط: در چرخه عمر کسب و کار	متغیرهای استراتژی های بازاریابی، آمیخته بازاریابی، حمایت شرکت و نگرش بازاریابی همبستگی مثبت و معناداری با تاب آوری کسب و کارهای زنان کارآفرین مورد مطالعه دارند. طبق نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام، متغیرهای استراتژی های بازاریابی، آمیخته بازاریابی، روش های بازاریابی و نگرش بازاریابی به ترتیب پیش بینی کننده بخش قابل توجهی از تغییرات تاب آوری کسب و کارهای زنان هستند.
۱۵ چیت سازان و همکاران	۱۳۹۷	ارزیابی عوامل مؤثر بر ظرفیت تاب آوری کسب و کارهای کوچک و متوسط	دارایی ها و منابع سازمان ۳۴ درصد و رقابت پذیری پویای سازمان ۴۱/۵ درصد از تغییرات تاب آوری کسب و کارهای کوچک و متوسط را تبیین می کند. این در حالی که است که متغیر یادگیری و فرهنگ، تأثیر معناداری بر ظرفیت تاب آوری نداشته است.
۱۶ گل وردی	۱۳۹۶	تاب آوری ملی: مروری بر ادبیات تحقیق	نوع شناسی تاب آوری در سطوح فردی، سازمانی، اجتماعی و ملی و همچنین شناسایی برخی از شاخص های اندازه گیری تاب آوری ملی.
۱۷ شقایق شهری	۱۳۹۶	ارزیابی و مقایسه وضعیت تاب آوری اقتصادی ایران با رقبای منطقه ای	نتایج به دست آمده از شاخص ترکیبی تاب آوری اقتصادی نشان می دهد وضعیت ایران در بین رقبای منطقه ای مطلوب نبوده و طی دهه اخیر نیز پیشرفت چندانی نداشته، به طوری که وضعیت تاب آوری اقتصاد ایران در بین هفت کشور مهم و رقیب در منطقه، در مقاطع زمانی یادشده بین رتبه چهارم تا ششم نوسان داشته است.
۱۸ غیاثوند و عبدالشاه	۱۳۹۵	انبازگی مفهوم تاب آوری اقتصادی در ایران	تاب آوری اقتصاد ایران در سال های مورد مطالعه (۱۳۷۵-۱۳۹۲) کمتر از نیم درصد بوده و بیشترین مقدار تاب آوری اقتصاد ایران در سال ۱۳۸۰ بوده است که علت آن، کاهش تورم و کسری بودجه و همچنین بهبود شاخص های اقتصادی بوده است. شاخص تاب آوری از سال

نویسندگان	سال	موضوع	نتایج کلیدی
			پژوهش‌های خارجی
			۱۳۸۶، در کمترین حد خود است که علت آن، بدتر شدن مؤلفه‌های حکمرانی و کارایی بازار بوده است.
ابونوری و لاجوردی	۱۳۹۵	برآورد شاخص آسیب‌پذیری تاب‌آوری با استفاده از روش پارامتریک	برآورد شاخص تاب‌آوری اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۱ کمترین مقدار و در سال ۱۳۷۹ بیشترین مقدار بوده است.
مطلق و همکاران	۱۳۹۵	نقش میانجی‌گری تاب‌آوری و توانمندسازی کارکنان در رابطه بین رهبری تحول‌آفرین و عملکرد نوآورانه	رهبری تحول‌آفرین بر عملکرد نوآورانه با نقش میانجی توانمندسازی و رهبری تحول‌آفرین بر توانمندسازی با نقش میانجی‌گری و تاب‌آوری بر عملکرد نوآورانه با نقش میانجی توانمندسازی تأثیرگذار بوده است. همچنین تاب‌آوری و توانمندسازی بر عملکرد نوآورانه تأثیر مستقیم نداشته است و میانجی تاب‌آوری نتوانسته نقش تسهیل‌گری را بین رهبری تحول‌آفرین و عملکرد نوآورانه ایفا کند.
میرجلیلی	۱۳۹۵	بررسی نقد متون خارجی در زمینه مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی	مهم‌ترین نقدهای وارده به متون خارجی در زمینه تاب‌آوری اقتصادی عبارت‌اند از: فقدان جامع‌نگری در تعریف و تحلیل ابعاد تاب‌آوری اقتصادی، عدم بررسی تبعات پس از وقوع شوک نامطلوب در حد لازم، نارسایی شاخص‌های مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی، لحاظ نکردن ابعاد اقتصاد سیاسی مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی و ساختارهای انعطاف‌ناپذیر، ظرفیت‌سازی برای تاب‌آوری و مقاومت اقتصادی و سیاست‌های کلان اقتصادی برای تاب‌آوری اقتصادی.

با بررسی پیشینه تجربی پژوهش می‌توان اذعان نمود که موضوع تاب‌آوری کسب‌وکار در شرکت‌ها از طریق ترکیب تحلیل کیفی و آزمون تجربی برای شناسایی پیشران‌ها و پسران‌های مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکار که در انطباق با شاخص‌های علوم اجتماعی و دیدگاه‌های رسته شده صاحب‌نظران حرفه حسابداری باشد، صورت نگرفته است و پژوهش حاضر تلاش می‌کند به منظور بهبود وضعیت موجود در تاب‌آوری کسب‌وکارها و توجه به مسائل پایداری شرکت‌ها الگوی مناسبی را در این زمینه ارائه نماید.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ بعد زمانی مقطعی است و از منظر هدف، به دلایل پیش رو از نوع اکتشافی است. (۱) پژوهشی با موضوع الگوی منسجم تاب‌آوری کسب‌وکار مبتنی بر تئوری‌های اجتماعی در

کشور انجام نشده است؛ ۲) نتایج این پژوهش به ارائه یک نظریه منتج می‌شود و ۳) یافته‌های پژوهش حاضر دانش موجود را در زمینه تاب‌آوری کسب‌وکار توسعه می‌دهد. همچنین پژوهش حاضر از منظر اجرا از نوع آمیخته است و از لحاظ نتیجه اجرا به دلیل تلاش برای کشف ماهیت پدیده موردبررسی از نوع بنیادی است. همچنین پژوهش حاضر از منظر منطق اجرا از نوع استقرایی است. در بخش کیفی پژوهش از روش زمینه بنیان و به دلیل میل به نخبه‌گرایی پدیده‌های موردبررسی، از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. روش زمینه بنیان به منظور نظریه‌پردازی و نظریه‌گستری برخاسته از داده‌هایی است که به شکل نظام‌مند و هم‌زمان گردآوری و تحلیل می‌شوند (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۷۱).

جامعه آماری بخش کیفی به منظور انجام مصاحبه و احصاء مدل مفهومی پژوهش از اساتید خبره و مجرب دانشگاهی در حوزه مالی و کسب‌وکار، حسابداران مدیریت، مدیران مالی و اجرایی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران تشکیل یافته‌اند. همچنین با توجه به ماهیت اکتشافی بودن پژوهش، از روش نمونه‌گیری ترکیبی هدفمند با انتخاب آگاهانه شرکت‌کننده‌های خاص استفاده شده است. بهره‌گیری از این روش به دلیل استفاده از نمونه خبره در گروه‌های مختلف و باهدف اشباع نظری در ارائه الگوی مفهومی می‌باشد (تدیل و یو، ۲۰۱۸). به منظور انتخاب نمونه تا حد کفایت و باهدف اشباع نظری داده‌ها، مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته صورت پذیرفت. سؤالات با توجه به اهداف پژوهش طراحی و با مشاوره و تأیید ۵ نفر اساتید دانشگاهی در حوزه حسابداری و علوم اجتماعی مورد استفاده قرار گرفته است. پس از انجام مصاحبه‌ها، گردآوری، تجزیه و تحلیل و ساخت داده‌ها به صورت هم‌زمان صورت پذیرفت و شاخص‌های مدل در این بخش، به صورت کدهای انتخابی، کدهای محوری و کدهای باز به منظور تحلیل داده‌های متنی و ساختار نیافته با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا تعیین گردید. در کدگذاری باز، با مرور مجموعه داده‌های گردآوری شده برای تعیین کدها و باهدف تقطیر و تلخیص انبوه اطلاعات، به طبقه‌بندی و کدگذاری مفاهیم درون مصاحبه‌ها پرداخته شد. در مرحله بعد (کدگذاری محوری) به منظور ایجاد ارتباط بین

مقوله‌های رسته شده در کدگذاری باز، محورهای اصلی در مجموعه داده‌ها حول محور مقوله اصلی به نام تاب‌آوری کسب‌وکار مشخص گردید.

در آخرین مرحله یعنی کدگذاری انتخابی نیز، فرآیند انتخاب و دسته‌بندی اصلی، مرتبط کردن نظام‌مند هریک از مفاهیم با دیگر دسته‌بندی‌ها، تأیید اعتبار هریک از روابط بین مؤلفه‌های اصلی و فرعی صورت پذیرفت. بدین ترتیب مقوله محوری یعنی تاب‌آوری کسب‌وکار به شکل نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده شد و مقوله‌هایی که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز داشتند، اصلاح گردید. به‌منظور کسب اطمینان از روایی داده‌های کیفی، در زمان انجام مصاحبه‌ها، پس از هماهنگی با مصاحبه‌شوندگان، از دستگاه‌های ضبط صدا استفاده گردید تا امکان بررسی دقیق داده‌های خام فراهم گردد و با تولید متن مصاحبه به‌طور کلمه به کلمه، داده‌های غنی، عمیق و آشکار حاصل گردد. همچنین برای بررسی پایایی داده‌های این بخش و اطمینان از صحت کدگذاری‌ها و اعتبار درونی داده، از آزمون کاپای کوهن در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است که نتایج آن در بخش یافته‌های پژوهش ارائه می‌گردد.

در بخش کمی پرسشنامه پژوهشگر ساخته که سؤالات آن مبتنی بر مفاهیم استخراج شده از مصاحبه با خبرگان و مؤلفه‌های نوظهور می‌باشد مشتمل بر ۱۰ سؤال اصلی با ۱۲۵ گویه بر پایه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (از بدون تأثیر تا تأثیر زیاد) و با تأیید ۵ نفر از اساتید مجرب در حوزه حساسی می‌باشد، تدوین گردید. جامعه آماری این بخش شامل اعضای پانل مصاحبه‌شونده بخش کیفی، اساتید دانشگاهی و دانشجویان دکتری علوم اجتماعی، کسب‌وکار و حسابداری و مدیران مالی مشتمل بر ۷۱۳ نفر می‌باشد. با بهره‌گیری از فرمول کوکران ۲۴۹ پرسشنامه توزیع گردید که از این تعداد ۲۱۲ فقره وصول و ۱۹۶ مورد، قابل استفاده ارزیابی گردید. به‌منظور بررسی روایی و پایایی پرسشنامه نیز از آزمون آلفای کرونباخ و شاخص KMO استفاده شد که در بخش یافته‌های پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در ادامه به‌منظور اعتبار سنجی مدل مفهومی پژوهش از رویکرد مدل‌سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS3 استفاده گردید تا میزان تأثیر و ضرایب هریک از مؤلفه‌های مکنون و آشکار مدل مفهومی، ارزیابی گردد.

یافته‌های پژوهش

به منظور گردآوری داده‌های کیفی، ۱۴ مصاحبه عمیق و نیمه ساختار یافته با میانگین وزنی ۴۲ دقیقه صورت پذیرفت. جدول ۳ آمار مشارکت کنندگان پژوهش را بیان می‌کند.

جدول ۳. آمار مشارکت کنندگان بخش کیفی پژوهش

حوزه کاری	رتبه علمی		میزان تحصیلات				میزان تجربه (به سال)	
	استاد	دانشیار	استادیار	سایر	کارشناسی ارشد	دکتری	کمتر از ده سال	بیش از ده سال
اساتید خبره و مجرب دانشگاهی در حوزه مالی و کسب و کار	۱	۴	۴	-	-	۶	۱	۵
مدیران مالی و اجرایی شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران	-	۱	۲	-	۲	۱	-	۴
حسابداران مدیریت	-	۱	۱	۱	۲	۲	-	۴
مجموع	۱	۶	۷	۱	۴	۹	۱	۱۳

همان‌گونه که بیان شد ۱۹۶ فقره پرسشنامه در بخش کمی به منظور اعتبار سنجی مدل مفهومی و مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که جدول ۳ آمار توصیفی مشارکت کنندگان این بخش را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، حدود ۲۳ درصد پاسخ‌دهندگان را زن و ۷۷ درصد آن‌ها را مرد تشکیل داده است و حدود ۵ درصد از نمونه آماری در این بخش با مرتبه علمی دانشیار و ۲۷ درصد با مرتبه علمی استادیار و همچنین ۲۴ درصد با مدرک تحصیلی دکتری تخصصی و ۵۹ درصد با مدرک کارشناسی ارشد مشارکت داشته‌اند؛ همچنین ۶۱ درصد از مشارکت کنندگان این بخش بیش از ده سال تجربه اجرایی در حوزه حسابرسی داشته و ۳۹ درصد کمتر از ده سال سابقه اجرایی دارند و عمده‌ترین رده حرفه‌ای مشارکت کننده دانشجویان دکتری رشته مهندسی محیط‌زیست و کسب و کار می‌باشند.

جدول ۴. آمار مشارکت‌کنندگان بخش کمی پژوهش

میزان تجربه (به سال)	میزان تحصیلات				رتبه علمی				جنسیت		تعداد	حوزه کاری
	کمتر از ده سال	بیش از ده سال	سایر	کارشناسی ارشد	بدون رتبه	استادیار	دانشیار	استاد	زن	مرد		
۸	-	-	۲	۶	-	۴	۲	۲	۱	۷	۸	اعضای پانل بخش کیفی
۳۶	۹	-	-	۴۲	-	۳۴	۸	-	۳	۳۹	۴۲	آموزش (اعضای هیئت علمی و تحلیل‌گران مالی)
۵۵	۲۳	۱۴	۴۵	۱۹	۶۲	۱۵	۱	-	۳۱	۴۷	۷۸	مدیران اجرایی و مالی
۲۱	۲۴	-	۶۸	-	۶۸	-	-	-	۱۱	۵۷	۶۸	دانشجویان دکتری رشته حسابداری و کسب‌وکار
۱۲۰	۵۶	۱۴	۱۱۵	۴۷	۱۳۰	۵۳	۱۱	۲	۴۶	۱۵۰	۱۹۶	مجموع

۴-۱. تحلیل عاملی تأییدی داده‌های کمی

قبل از انجام هرگونه تحلیل بر روی داده‌های جمع‌آوری شده و استنباط آماری، آزمون پایایی و روایی ابزار اندازه‌گیری در نرم‌افزار SPSS صورت پذیرفت. نتایج پایایی پرسشنامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ نشان داد که پرسشنامه مورد استفاده از پایایی و دقت لازم برخوردار است. به منظور سنجش روایی نیز از آزمون تحلیل عاملی تأییدی و از شاخص KMO و آزمون بارتلت بهره گرفته شده است. با توجه به آزمون فوق مقدار شاخص KMO برابر ۰/۶۳۰ است (بیش از ۰/۶) که نشان می‌دهد کفایت نمونه‌گیری بهتری در انتخاب متغیرهای آشکار صورت پذیرفته است. همچنین مقدار sig آزمون بارتلت، کمتر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تحلیل عاملی تأییدی برای شناسایی ساختار مدل عاملی مناسب است. خروجی این آزمون در جدول ۵ ارائه گردیده است.

جدول ۵. آزمون KMO و بارتلت برای سؤالات پرسشنامه

۰/۶۳۰	آزمون KMO	
۷۶۵/۸۴۵	χ^2	
۳۶۹	درجه آزادی	آزمون بارتلت
۰/۰۰۰	Sig	

در ادامه و به منظور اعتبار سنجی مؤلفه‌های مدل مفهومی از رویکرد معادلات ساختاری و نرم‌افزار PLS استفاده شده است. در مدل‌سازی معادلات ساختاری، سنجه رایج برای ایجاد روایی همگرا در سطح سازه، میانگین واریانس استخراج شده می‌باشد. نتایج این بخش در جدول ۶ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقادیر بارهای عاملی مؤلفه‌های پنهان مدل، بیش از ۰/۴ است که به لحاظ آماری معنی‌دار بوده و مؤید تشریح مناسب واریانس معرف‌های متناظر خود نیز می‌باشد. همچنین، میانگین واریانس استخراج شده هر یک از مؤلفه‌ها بیش از ۰/۴ است که نشان می‌دهد مدل برازش شده، از روایی همگرای مناسبی برخوردار است و مؤید تحلیل عاملی تأییدی نیز می‌باشد.

جدول ۶. نتایج تحلیل عاملی تأییدی سؤالات پرسشنامه

AVE	خطای استاندارد	بار عاملی	گویه	مؤلفه	
۰/۶۱۱	۰/۰۷۴	۰/۵۹۸	عدم رقابت‌پذیری محصول به دلیل اقتصاد سیاسی حاکم بر صنایع مختلف نارسایی‌های موجود در سیستم اقتصادی کشور وجود ریسک سیاسی و نوسان نرخ بهره بالا بی‌تعهدی نسبت به خصوصی‌سازی واقعی و ایجاد فضای غیر سالم رقابتی قیمت‌گذاری دستوری محصولات و عدم تمکین اصل ۴۴ قانون اساسی تنگناهای موجود در اقتصاد کشور همچون: تحریم و عدم عضویت در WTO غیر شفاف بودن بازارهای مالی و عدم امکان قابلیت مقایسه اطلاعات تناقض در شکل و محتوی شرکت‌های دولتی و خصوصی تفسیرپذیری قوانین و مقررات جاری کشور انحراف مصرف تسهیلات نسبت به موضوع استقراض شده در کسب و کارها	عوامل اقتصادی	عوامل مؤثر و مداخله‌گر بر تاب‌آوری کسب و کارها
۰/۵۴۹	۰/۰۷۳	۰/۶۴۴	وجود الیگارش‌ی در تولید و توزیع برخی از محصولات کشور در امر صادرات و واردات مدیریت‌ها بر اساس توانمندی، دانش و تجربه نیست و ارکان تصمیم‌گیری دارای ضعف دانشی است پیچیدگی محیط کسب و کار و فعالیت شرکت‌ها یکپارچه نبودن نسبت به سیاست‌های فرایندهای عملیاتی	عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی	
۰/۶۴۱	۰/۰۷۲	۰/۶۸۱	حکمرانی ناکارآمد و شکاف در حوزه سرمایه‌داری حکمرانی سیاسی در قانون‌گذاری فضای کسب و کار عدم ایفای صحیح مسئولیت‌ها در سیستم راهبری شرکتی	عوامل مدیریتی و سیاسی	

AVE	خطای استاندارد	بار عاملی	گویه	مؤلفه	
			عدم تعامل و مشارکت برخی از تشکل‌های حرفه‌ای مانند اتاق بازرگانی، صنایع و معادن در کارایی و بهره‌وری شرکت‌ها		
۰/۶۶۱	۰/۰۷۴	۰/۵۴۱	کیفیت حاکمیت شرکتی پایین در بنگاه‌های اقتصادی عدم وجود پایگاه عملی جهت تطبیق رشد فناوری اطلاعات عدم بهره‌برداری از سیستم‌های مناسب هزینه‌یابی فقدان رشد و یادگیری سازمانی در فضای کسب‌وکار عدم تطبیق و انعطاف‌پذیری لازم با رشد فناوری اطلاعات	عوامل فنی و ساختاری	
۰/۵۴۳	۰/۰۷۳	۰/۵۰۲	بهره‌گیری از گزارشگری بهنگام افزایش تعداد مدیران غیرموظف شبکه‌سازی و تشکیل ائتلاف در میان بخش‌های مختلف یک کسب‌وکار بهره‌گیری از مدیریت کیفیت جامع TQM استفاده از سیستم هزینه‌یابی بر مبنای هدف مشارکت دادن مشتری در زنجیره ارزش تأمین سرمایه در گردش شرکت‌ها از منابع غیرمولد کمیته‌سازی هزینه‌های انبارداری، کنترل کیفیت و عدم انطباق کیفیت محصول ارتقا رشد یادگیری و ارتقای فرهنگ سازمانی تقسیم حداقلی سود واحد کسب‌وکار بین سهامداران و سرمایه‌گذاری در تولید وجود رهبری مؤثر در شرکت	راهبردهای فنی، ساختاری و مدیریتی	راهبردها و بسترهای لازم برای تاب‌آوری کسب‌وکار
۰/۵۹۴	۰/۰۷۲	۰/۵۲۱	الگوبرداری از مزیت شرکت‌های رقیب در پوشش ضعف‌های داخلی ایجاد رقابت‌پذیری پویا در بازار به واسطه افزایش کیفیت محصول ایجاد انگیزه جهت افزایش در خلاقیت و نوآوری در کارکنان جذب سرمایه‌گذار خارجی با مشوق‌های مالیات و عوارض ارتقای کارایی بازار سرمایه و تخصیص بهینه منابع	بسترهای فرهنگی، محیطی و اجتماعی	
۰/۵۳۱	۰/۰۷۱	۰/۵۲۲	رضایت‌مندی کارکنان و سایر ذینفعان نسبت به عملکرد شرکت بهبود سرمایه در گردش خالص شرکت بهبود شاخص‌های عملکردی و kpi ها جذب سرمایه‌گذار خارجی بازسازی و بازآفرینی ظرفیت‌های اصلی فعالیت‌های اقتصادی واحدهای کسب‌وکار مقاوم‌سازی کسب‌وکارها در مقابله با شوک‌های اقتصادی	پیامدهای اقتصادی، فرهنگی و محیطی	پیامدهای تاب‌آوری کسب‌وکارها

AVE	خطای استاندارد	بار عاملی	گویه	مؤلفه
			افزایش رشد تولید ناخالص داخلی GDP و کاهش نرخ بیکاری افزایش دانش تخصصی افراد در گروه‌های مختلف کارکنان و مدیران ایجاد نظام اطلاعاتی مؤثر در جهت کنترل فرایندها	

به‌منظور اجرای آزمون روایی و اگر در مدل یابی معادلات ساختاری از آزمون فورنل ولارکر (۱۹۸۱) استفاده شده است. اساس این روش تعیین رابطه هر مؤلفه با معرف‌هایش و با سایر مؤلفه‌ها می‌باشد. مقادیر ضریب همبستگی بین مؤلفه‌ها در قطر اصلی و جذر مقادیر میانگین واریانس استخراج شده مربوط به هر مؤلفه در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. نتایج ماتریس فورنل ولارکر

پایمدهای عمل به پایداری و تاب‌آوری	راهبردهای ساختاری و فنی	بسترهای فرهنگی و اجتماعی	عوامل قانونی و نظارتی	عوامل مدیریتی و سیاسی	عوامل مالی و اقتصادی	عوامل ساختاری و فنی	عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی	پدیده مورد بررسی	مؤلفه‌ها
							۱/۰۰۰	تاب‌آوری	عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی
						۱/۰۰۰	۰/۳۴۳	تاب‌آوری	عوامل ساختاری و فنی
					۱/۰۰۰	۰/۳۳۸	۰/۵۴۰	تاب‌آوری	عوامل مالی و اقتصادی
				۱/۰۰۰	۰/۱۱۹	۰/۰۸۹	۰/۲۹۰	تاب‌آوری	عوامل مدیریتی و سیاسی
		۱/۰۰۰	۰/۳۳۱	۰/۲۳۶	۰/۵۵۸	۰/۴۶۱	۰/۵۶۰	تاب‌آوری	بسترهای فرهنگی، محیطی و اجتماعی
	۱/۰۰۰	۰/۳۵۷	۰/۲۶۴	۰/۳۳۸	۰/۴۴۹	۰/۲۲۶	۰/۱۸۰	تاب‌آوری	راهبردهای ساختاری و فنی
۱/۰۰۰	۰/۶۵۸	۰/۱۵۹	۰/۲۲۱	۰/۱۳۰	۰/۵۲۶	۰/۳۵۹	۰/۴۶۹	تاب‌آوری	پایمدهای تاب‌آوری

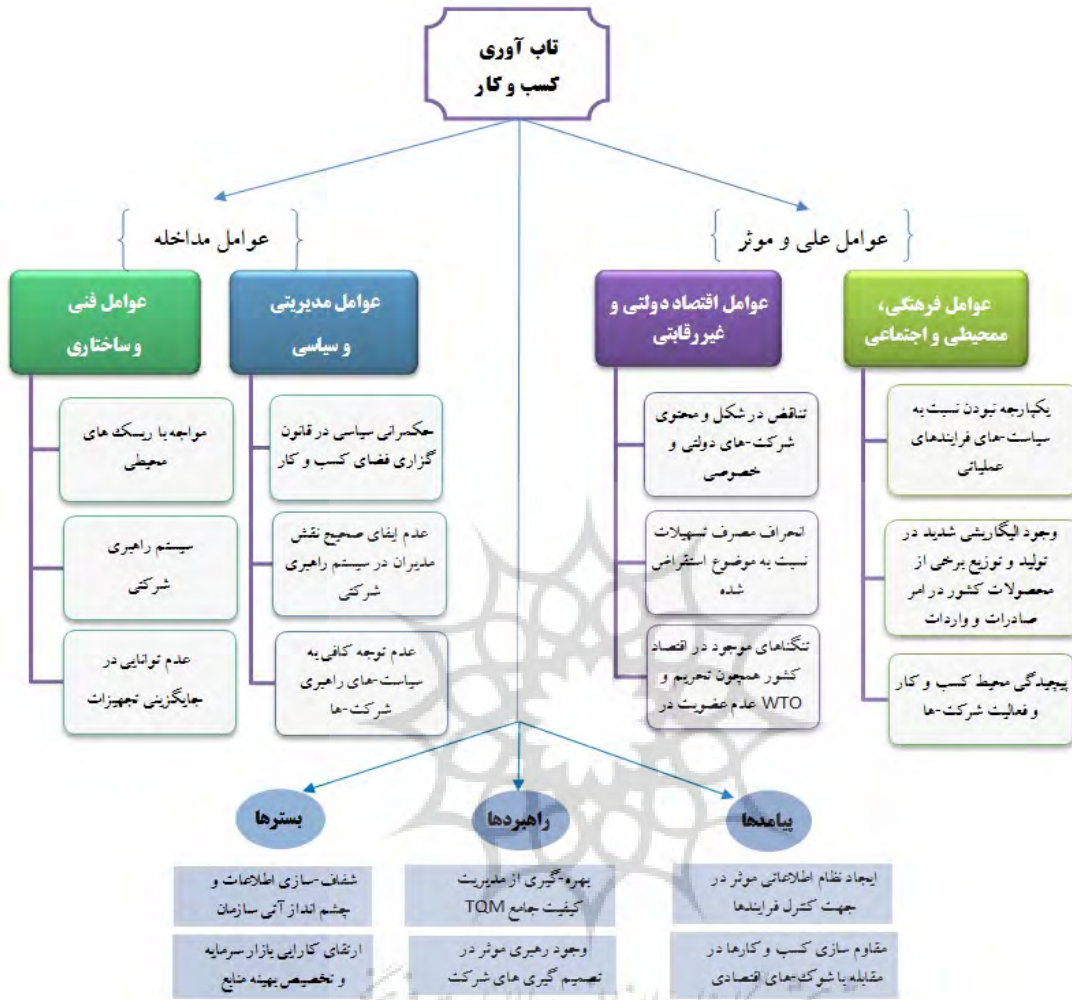
نتایج تحلیل مسیر و ضرایب آن، توان توضیحی هر یک از مؤلفه‌های مؤثر بر پایداری شرکت‌ها و تاب‌آوری کسب‌وکارها و بسترها و راهبردهای هر یک از آن‌ها را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی به میزان ۰/۴۶۳، عوامل ساختاری و فنی به میزان ۰/۵۶۹ در تاب‌آوری کسب‌وکارها مؤثر می‌باشد. همچنین عوامل مالی و اقتصادی ۰/۶۱۱ در تاب‌آوری کسب‌وکارها مؤثر می‌باشد. سایر ضرایب مسیر هر یک از مؤلفه‌های نوظهور پژوهش در جدول ۷ بیان شده است.

جدول ۸. نتایج تحلیل مسیر مؤلفه‌های پژوهش

P-value	ضرایب	ضرایب تأثیر
	تاب‌آوری کسب‌وکار	تاب‌آوری کسب‌وکار
<۰/۰۰۱	۰/۴۶۳	عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی
<۰/۰۰۸	۰/۵۶۹	عوامل ساختاری و فنی
<۰/۰۱۱	۰/۶۱۱	عوامل مالی و اقتصادی
<۰/۰۱۳	۰/۴۲۰	عوامل مدیریتی و سیاسی
<۰/۰۰۱	۰/۴۵۱	بسترهای فرهنگی، محیطی و اجتماعی
<۰/۰۰۱	۰/۴۶۸	راهبردها و اصلاحات ساختاری و فنی
<۰/۰۰۸	۰/۵۳۰	پیامدهای عمل به پایداری شرکتی و تاب‌آوری

۴-۲. تلخیص و توسعه الگوی مفهومی

مدل ساختاری پژوهش، میزان تأثیر هر یک از عوامل مؤثر، مداخله‌گر، بسترها، راهبردها و پیامدهای پایداری شرکتی و تاب‌آوری کسب‌وکار را نشان می‌دهد. در شکل ۱ همچنین نتایج تحلیل مسیر هر یک از مؤلفه‌های اصلی پژوهش نمایش داده شده است.

شکل ۱. الگوی رهیافت تاب آوری کسب و کار

بحث و نتیجه گیری

تاب آوری جزء حیاتی توانایی شرکت‌ها برای برنامه‌ریزی، پاسخگویی و بازیابی از شرایط اضطراری و بحران است که می‌تواند منبع رقابت و محرک ظرفیت سازگاری با محیط اقتصادی باشد.

رویکرد واکنشی در شرایط بحرانی و نا اطمینانی محیطی، پایه و اساس تداوم کسب‌وکار است و رمز موفقیت هر واحد اقتصادی در این شرایط، تاب‌آوری در مقابل بحران‌ها و شوک‌های اقتصادی است. رهبران کسب‌وکارها می‌بایست طرز فکر جدیدی در خصوص فعالیت‌های خود اتخاذ نموده و چابکی سازمان و بخش‌های مختلف آن را برای دستیابی به ابعاد تاب‌آوری کسب‌وکار فراهم آورند. توانایی شناسایی و ارزیابی به‌موقع تهدیدها، ایجاد فرصت‌های بهبود، رفع اختلال در زنجیره تأمین و تعریف یک برنامه عملیاتی روشن از مسئولیت‌های تعیین شده برای کارکنان از جمله بسترهای لازم برای تاب‌آوری در کسب‌وکارهای کنونی است. همچنین برخی از ویژگی‌های کلیدی یک شرکت تاب‌آور شامل ایجاد بسترهای لازم برای بهبود مستمر، آگاهی بخشی و آموزش مستمر کارکنان در مقابله با عوامل محیطی و محاطی تأثیرگذار بر فعالیت‌های شرکت، ایجاد فرایندهای انعطاف‌پذیر و چابک در تولید محصولات و مدیریت مطلوب منابع انسانی شرکت می‌باشد. سؤال پژوهش حاضر در پی تبیین الگوی مناسبی برای تاب‌آوری کسب‌وکارها با رویکرد رئالیسم انتقادی بود که یافته‌های این بخش نشان داد ابعاد تاب‌آوری تنها به منابع مادی محدود نمی‌شود؛ بلکه کسب‌وکارها از تأمین منابع اجتماعی؛ تجهیز منابع شبکه‌ای و تأمین منابع نامشهود به‌عنوان محورهای اصلی تاب‌آوری کسب‌وکارها می‌باشد؛ همچنین بهره‌گیری از رویکرد فناورانه در تولید محصولات و انعطاف‌پذیری در تأمین نیازهای در حال تغییر مشتریان از عوامل کلیدی تاب‌آوری واحدهای کسب‌وکار به شمار می‌آید. در شرایطی که کسب‌وکارها در پیشامدهای اقتصادی احتمالی مختلف آسیب‌پذیر هستند و به‌طور غیرمنتظره‌ای ممکن است منطق کسب‌وکار آن‌ها را ناکارآمد کند، پیشرفت‌های فناورانه، مانند داده‌های بزرگ، اقتصاد مبتنی بر اشتراک‌گذاری و جمع‌سپاری عواملی هستند که به بقای این نوع کسب‌وکارها کمک شایانی می‌نمایند.

سیاست زدگی و نارسائی‌های اقتصاد کشور به همراه نوسان نرخ بهره بالا متأسفانه فضای رقابتی را محدودتر نموده و قیمت‌گذاری دستوری محصولات و سایر تنگناهای موجود همچون تحریم‌های اقتصادی و تفسیرپذیری قوانین مقررات بر تاب‌آوری کسب‌وکارها در اقتصاد متورم کنونی تأثیر منفی به همراه داشته است. در این راستا، ایجاد فضای سالم رقابتی، محدودسازی حکمرانی سیاسی در اقتصاد کشور و خصوصی‌سازی واقعی و مبتنی بر عمل‌بستری مناسب برای انعطاف‌پذیری

تاب‌آوری کسب کارها موثر خواهد بود. همچنین عضویت در سازمان‌های بین‌المللی به منظور اخذ تخفیف‌های بین‌المللی صادرات محصولات داخلی راهبردهای عملی برای کسب و کارها به شمار می‌آید. ایجاد شفافیت در بازارهای مالی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز تأثیر بسزایی در رشد بازارهای مالی دارد. در بعد فرهنگی و آموزشی نیز الگوبرداری از مزیت شرکت‌های رقیب در پوشش ضعف‌های داخلی، ایجاد رقابت‌پذیری پویا در بازار به واسطه افزایش کیفیت محصول، ایجاد انگیزه جهت افزایش در خلاقیت و نوآوری در کارکنان و افزایش توانمندی‌های مدیران و ارکان تصمیم‌ساز شرکت‌ها از طریق آموزش‌های مستمر نهادها و مجامع حرفه‌ای به تصمیم‌گیری‌های بهینه کمک شایانی می‌نماید. در زمینه عملکردی نیز بهره‌گیری از تکنیک‌های نوین مدیریت هزینه، مشارکت دادن مشتریان در زنجیره ارزش و ارتقا رشد یادگیری و ارتقای فرهنگ سازمانی از راهبردهای مؤثر برای تاب‌آوری در کسب کارهای امروزی است. همچنین پیامدهای تاب‌آوری کسب و کارها در فضای اقتصادی کنونی قابل ملاحظه خواهد بود که مهم‌ترین پیامد آن در سطح کلان افزایش رشد تولید ناخالص داخلی GDP و کاهش نرخ بیکاری، افزایش کارایی بازارهای مالی و سرمایه، جذب سرمایه‌گذار خارجی و در سطح خرد حفظ مشتریان بالفعل و جذب مشتریان بالقوه در جهت اهداف استراتژیک شرکت‌ها، رضایت‌مندی کارکنان و سایر ذینفعان نسبت به عملکرد شرکت بهبود سرمایه در گردش خالص شرکت، بهبود شاخص‌های عملکردی و KPIها، بازسازی و بازآفرینی ظرفیت‌های اصلی فعالیت‌های اقتصادی واحدهای کسب و کار و مقاوم‌سازی کسب و کارها در مقابله با شوک‌های اقتصادی نیز از دیگر پیامدهای تاب‌آوری کسب و کارها خواهد بود.

رویکرد پژوهشی از نوع آمیخته بود که در بخش کیفی آن با ۱۴ مصاحبه نیمه ساختاریافته، مفاهیم و مؤلفه‌های اصلی تشکیل‌دهنده تاب‌آوری کسب و کار شناسایی گردید و در ادامه عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب و کار، عامل اقتصادی ناشی از اقتصاد دولتی و غیرآزاد به میزان (۰/۶۱۱) بیشترین تأثیر و عامل مدیریتی و سیاسی به میزان (۰/۴۶۳) کمترین تأثیر را بر تاب‌آوری کسب و کارها احصاء گردید. همچنین عوامل فرهنگی، محیطی و اجتماعی (۰/۴۶۳)، عامل ساختاری و فنی به میزان (۰/۵۶۹) بر تاب‌آوری کسب کار تأثیرگذار است. بسترهای فرهنگی، محیطی و اجتماعی با ضریب (۰/۴۵۱) و راهبردهای ساختاری و فنی به میزان (۰/۴۶۸) از ابعاد اصلی در فراهم نمودن زمینه

تاب‌آوری شرکتی می‌باشند. یافته‌های این تحقیق در حوزه تاب‌آوری کسب‌وکار با پژوهش‌های آنگاویتا و همکاران (۲۰۲۳)، انتونیس و همکاران (۲۰۲۲)، سعد و همکاران (۲۰۲۱)، براری جیرهندي و همکاران (۱۴۰۱)، موسوی و همکاران (۱۴۰۱) در تطابق است و با یافته‌های پژوهش‌های چیت‌سازان و همکاران (۱۳۹۷)، گل وردی (۱۳۹۶)، داهلز و سوسیلواتی (۲۰۱۵) و موریس و پریچ (۲۰۱۷) در تناقض است. به‌طور کلی مؤلفه‌های نوظهور نه تنها بر ظرفیت سیستم‌های عملکردی کسب‌وکارها در برابر شوک‌های اقتصادی و سیاسی مؤثر است، بلکه برای انطباق و تبدیل آن‌ها به فرصت‌های رشد نیز تحت تأثیر تصمیمات و برنامه‌ریزی مدیریتی در شرایط بحران مؤثر عمل می‌کند.

منابع

- ابونوری، لاجوردی. (۱۳۹۵). برآورد شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی و تاب‌آوری با استفاده از روش پارامتریک، نظریه‌های کاربردی اقتصاد، ۳(۳): ۲۵-۴۴.
- اطاعت، جواد؛ رضایی، مسعود. (۱۳۹۰). نظریه رئالیسم و ضرورت بازنگری در مفاهیم آن، نشریه روابط خارجی، ۳(۱۰): ۲۱۳-۲۴۱.
- بادزبان، فاطمه؛ رضایی مقدم، کوروش و فاطمی، مهسا. (۱۳۹۹). کارآفرینی در کسب‌وکارهای کوچک و متوسط زنان روستایی استان فارس: کاربرد مقیاس تاب‌آوری در طول عمر کسب‌وکار، مجله راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، ۷(۱۳): ۱۲-۲۳.
- براری جیرندهی، آذر؛ سجادی، سید مجتبی و داوری، علی. (۱۴۰۱). طراحی الگوی تاب‌آوری کسب‌وکارهای نوپا: مسیری به سوی آینده‌نگاری کسب‌وکارهای نوپا، مجله آینده‌پژوهی ایران، ۲(۷): ۱۷۹-۱۵۵.
- تقی‌زاده خانقاه، وحید و زینالی، مهدی. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر کارایی سرمایه‌گذاری و نوآوری، مجله حسابداری سلامت، ۲(۱): ۲۷-۱.
- چیت‌سازان، هستی؛ داوری، علی و جلالی، محمد. (۱۳۹۷). ارزیابی عوامل مؤثر بر ظرفیت تاب‌آوری کسب‌وکار و کارهای کوچک و متوسط (مورد مطالعه: قطعه‌آزمون صنعت خودرو)، مجله توسعه کارآفرینی، ۱۱(۳): ۴۲۱-۴۴۰.
- خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید. (۱۳۹۵). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی رویکردی نو و کاربردی، انتشارات نگاه دانش، تهران. ۴۳-۵۶.
- خداپناه، کیومرث. (۱۴۰۲). ارزیابی تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در برابر خشک سالی دریاچه ارومیه مطالعه موردی: روستاهای ساحلی شهرستان شبستر، مجله روستا و توسعه، ۳(۹): ۵۵-۲۳.
- شقایق شهری، وحید. (۱۳۹۶). ارزیابی و مقایسه وضعیت تاب‌آوری اقتصادی ایران با رقبای منطقه‌ای، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۳(۲۵): ۲۱۸-۱۸۳.
- صمیمی، سعید، بادآور نهدی، یونس و متقی، علی‌اصغر. (۱۴۰۱). الگوی جامع عوامل مؤثر بر شکاف بین انتظارات حسابرسان و استفاده‌کنندگان گزارش‌های مالی: زمینه بنیان‌چندوجهی و معادلات ساختاری، نشریه حسابداری و منافع اجتماعی، ۱۲(۱): ۶۰-۴۱.

غیاثوند، عبدالشاه. (۱۳۹۵). مفهوم و اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی، مجله تحقیقات اقتصادی، ۱۵(۵۹):

۸۷-۱۶۱

گل‌وردی، مهدی. (۱۳۹۶). تاب‌آوری ملی، مروری بر ادبیات تحقیق، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۷(۲۵): ۴۶-۱۲.

وطن‌پرست، محمدرضا. (۱۳۹۵). بررسی تحلیلی اثبات‌گرایی و رئالیسم انتقادی در پژوهش‌های حسابداری، نشریه حسابداری و منافع اجتماعی، ۶(۲): ۵۴-۴۱.

منطقی، منوچهر؛ توکلی، غلامرضا؛ نظری، یونس و کاملی، علیرضا. (۱۳۹۵). نقش میانجی‌گری تاب‌آوری و توانمندسازی کارکنان در رابطه بین رهبری تحول‌آفرین و عملکرد نوآورانه، فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، ۵(۱۷): ۲۴۷-۲۲۱.

میرجلیلی، سید حسین. (۱۳۹۵). بررسی و نقد متون خارجی در زمینه مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۵(۲۰): ۱۲۵-۱۴۴.

میرمحمدی، زهره و تالانه، عبدالرضا. (۱۴۰۰). شناسایی سنجه‌های غیرمالی با روش تحلیل‌متم، بررسی‌های حسابداری، ۱(۲۸): ۴۸-۶۵.

معبودی، حمیدرضا؛ رضایی، فرزین و کردستانی، غلامرضا. (۱۴۰۰). تأثیر افشای اجزای گزارشگری پایداری بر ارتباط به‌کارگیری سطوح مختلف تکنیک‌های حسابداری مدیریت با ارزش آفرینی، پژوهش‌های کاربردی و گزارشگری مالی، ۷(۱۹): ۳۴-۷.

منوچهری راد، رضا؛ زند حسامی، حسام؛ داوری، علی و موسی‌خانی، مرتضی. (۱۳۹۸). نقش تاب‌آوری سازمان در نوآوری مدل کسب‌وکار در محیط کسب‌وکار ایران، فصلنامه مدیریت توسعه و تحول، ۱(۱): ۴۸-۳۳.

References

- Abu Noori, Lajordi (2015). Estimating economic vulnerability and resilience index using parametric method, applied economic theories, 3(3): 25-44. (In Persian)
- Adekola, J., & Clelland, D. (2020). Two sides of the same coin: Business resilience and community resilience. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 28(1): 50-60.
- Aguilera-Caracuel, J., & Ortiz-de-Mandojana, N. (2013). Green innovation and financial performance: An institutional approach. *Organization & Environment*, 26(4): 365-385.

- Ahmed, N., Eugene, L., Zykovic, S., and Belyava, Z. (2023). Effects of technological innovation on sustainable development and environmental degradation: Evidence from China Technology in Society, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 72(1): 154-184.
- Aleksić, A., Stefanović, M., Arsovski, S., & Tadić, D. (2023). An assessment of organizational resilience potential in SMEs of the process industry, a fuzzy approach. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 26(6): 1238-1245.
- Anggadwita, G., Permatasari, A., Alamanda, D. T., & Profityo, W. B. (2023). Exploring women's initiatives for family business resilience during the COVID-19 pandemic. *Journal of Family Business Management*, 13(3): 714-736.
- Ayala, J. C., & Manzano, G. (2014). The resilience of the entrepreneur. Influence on the success of the business. A longitudinal analysis. *Journal of economic psychology*, 42 :126-135.
- Badzban, Fatima; Rezaei Moghadam, Kurosh and Fatemi, Mahsa. (2019). Entrepreneurship in small and medium-sized businesses of rural women in Fars province: the application of the resilience scale during the life of the business, *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 7(13): 12-23. (in Persian).
- Barari Jirandehi, Azar; Sajjadi, Seyyed Mojtabi and Davari, Ali. (1401). designing the resilience model of start-up businesses: a path towards the foresight of start-up businesses, *Iranian Journal of Future Studies*, 2(7): 155-179. (In Persian).
- Baumgartner, R. J., & Rauter, R. (2017). Strategic perspectives of corporate sustainability management to develop a sustainable organization. *Journal of Cleaner Production*, 140: 81-92.
- Bernard, M.J. and S.D. Barbosa. (2016). Resilience and entrepreneurship: A dynamic and biographical approach to the entrepreneurial act. *Journal of Management*, 19(89):121-128.
- Buliga, O., & Voigt, K. I. (2016). Why do Business Model Innovators Require Organizational Resilience? In *From Science to Society: Innovation and Value Creation*. Cambridge: R&D Management Conference 2016 :1-12.
- Carayannis, E. G., Grigoroudis, E., & Stamati, D. (2017). ReVisiting BMI as an Enabler of Strategic Intent and Organizational Resilience, Robustness, and Remunerativeness. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2) :407-436.
- Carvalho, H., Barroso, A. P., Machado, V. H., Azevedo, S., & Cruz-Machado, V. (2012). Supply chain redesign for resilience using simulation. *Computers & Industrial Engineering*, 62(1): 329-341.

- Chit sazan, you are; Davari, Ali and Jalali, Mohammad. (2017). Evaluating factors affecting the resilience capacity of business and small and medium enterprises (case study: test piece of the automobile industry), *Journal of Entrepreneurship Development*, 11(3):421-440. (In Persian).
- Dahles, H., & Susilowati, T. P. (2015). Business resilience in times of growth and crisis. *Annals of Tourism Research*, 51, 34-50.
- Dewald, J., & Bowen, F. (2010). Storm Clouds and Silver Linings: Responding to Disruptive Innovations through Cognitive Resilience. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(1) :197-218.
- Etaat, Javad and Rezaei, Masoud. (2013). The theory of realism and the necessity of revising its concepts, *Journal of Foreign Relations*, 3(10): 213-241. (In Persian).
- Fatoki, O. (2018). The impact of entrepreneurial resilience on the success of small and medium enterprises in South Africa. *Sustainability*, 10(7): 2527.
- Fiksel, J.(2015).Designing resilient, sustainable systems. *Environmental Science and Technology*, 37 (23): 5330-5339.
- Ghiathvnd, Abdul Shah. (2015). The Concept and Measurement of Economic Resilience, *Economic Research*, 15(59): 161-87. (In Persian)
- Golvardi, Mehdi (2016). National Resilience, a Review of Research Literature, *Strategic Public Policy Studies Quarterly*, 7(25): 12-46. (In Persian).
- Gray, R., K. Kouhy and S. Lavers. (2008). Corporate social and environmental reporting: a review of the literature and a longitudinal study of UK disclosures accounting. *Auditing and Accountability Journal* 8 (2): 47-77.
- Gunderson, L. H. (2000). Ecological Resilience-in Theory and Application. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 31(1) :425-439.
- Hamel, G., & Valikangas, L. (2023). The quest for resilience. *Harvard business review* (81 (September–October)), 52–65.
- Hamilton, E., and Smith,J. (2021). Error or Fraud? The Effect of Omissions on Management’s Fraud Strategies and Auditors’ Evaluations of Identified Misstatements, *the Accounting Review*, 96(1): 225-249.
- Henderson, S & Peirson, G. (1992). *Financial accounting theory: its nature and development*, 2nd edn, Longman Cheshire, Melbourne, 4(12):261-279.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1):1-23.

- Khanifar, Hossein and Muslimi, Nahid. (2015). Principles and basics of qualitative research methods, a new and applied approach, Negah Danesh Publications, Tehran. (In Persian).
- Khodapanah, Kiyomarth (1402). Assessing the resilience of tourism businesses against the drought of Lake Urmia, a case study: the coastal villages of Shabstar, Village and Development, 3(9):55-23. (In Persian)
- Korber, S., & McNaughton, R. B. (2018). Resilience and Entrepreneurship: a Systematic Literature Review. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 24(7):11-29.
- Linnenluecke, M. K., & McKnight, B. (2017). Community Resilience to Natural Disasters: the Role of Disaster Entrepreneurship. Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy, 11(1): 166-185.
- Maboudi, Hamidreza; Rezaei, Farzin and Kurdestani, Gholamreza. (1400). The effect of disclosing components of sustainability reporting on the relationship between the use of different levels of value creation management accounting techniques, Applied research and financial reporting, 7(19): 7-34. (In Persian)
- Manteghi, Manouchehr; Tavakli, Gholamreza; Nazari, Yunus and Kameli, Alireza (2015). The mediating role of employee resilience and empowerment in the relationship between transformational leadership and innovative performance, Organizational Behavior Studies Quarterly, 5(17): 221-247. (In Persian).
- Manochehri Rad, Reza; Zand Hosami, Hossam; Davari, Ali and Musa Khani, Morteza. (2018). The role of organizational resilience in business model innovation in Iran's business environment, Development and Transformation Management Quarterly, 1(12): 33-48. (In Persian)
- McAslan, A. (2010). "The concept of resilience: Understanding its origins, meaning and utility". Adelaide: Torrens Resilience Institute. pp 1-13.
- Mirjalili, Seyyed Hossein (2015). Review and criticism of foreign texts in the field of economic resistance and resilience, critical research journal of human sciences texts and programs, 5(20): 125-144. (In Persian)
- Mirmohammadi, Zahra and Talaneh, Abdolreza (1400). Identification of non-financial metrics with theme analysis method, Accounting Reviews, 1(28): 48-65. (In Persian).
- Morisse, M., & Prigge, C. (2017). Design of a business resilience model for Industry 4.0 manufacturers, 5(9):65-93.

- Niemimaa, M., Järveläinen, J., Heikkilä, M., & Heikkilä, J. (2019). Business continuity of business models: Evaluating the resilience of business models for contingencies. *International Journal of Information Management*, 49: 208-216.
- Ntounis, N., Parker, C., Skinner, H., Steadman, C., & Warnaby, G. (2022). Tourism and Hospitality industry resilience during the Covid-19 pandemic: Evidence from England. *Current Issues in Tourism*, 25(1): 46-59.
- Saad, M. H., Hagelaar, G., van der Velde, G., & Omta, S. W. F. (2021). Conceptualization of SMEs' business resilience: A systematic literature review. *Cogent Business & Management*, 8(1): 193-205.
- Samimi, S., Badavar Nahandi, Y., and mottaghi, A. (2022). A Comprehensive Model of Factors Affecting the Expectation Gap between Auditors and Users of Financial Statements: A Multidimensional Grounded Theory and Structural Equation Modeling. *Journal of Accounting and Social Interests*, 12(1): 41-60.
- Samimi, Saeed, Badavar Nahandi, Yunus, and Motaghi, Ali Asghar. (2022). A comprehensive model of the effective factors of the gap between the expectations of auditors and users of financial reports: a multifaceted and structural equation approach, *Journal of Accounting and Social Interests*, 12(1): 60-41. (In Persian).
- Sayal, K., and Singh, G. (2022). Investigating the role of theory of planned behavior and Machiavellianism in earnings management intentions. *Accounting Research Journal*, 33(6): 653-668.
- Shaghghi Shahri, Vahid (2016). Evaluation and comparison of Iran's economic resilience with regional competitors, *Economic Research and Policy Quarterly*, 83(25): 183-218. (In Persian).
- Steiner, A. and J. Atterton. 2014. The contribution of rural businesses to community resilience. *Local Economy*, 29(3): 228-244.
- Stewart, J., & O'Donnell, M. (2007). Implementing Change in a Public Agency: Leadership, Learning and Organisational Resilience. *International Journal of Public Sector Management*, 20(3), 239–251.
- Strauss, A.L and Corbin, S. (1998). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press. 14(2): 165-191.
- Taqi-zadeh monastery; Zinali. (2016), Investigating the effect of corporate social responsibility on the efficiency of investment and innovation, *Health Accounting Journal*, (1)2: 1-27. (In Persian).
- Teddle C, Yu F. (2018). Mixed methods sampling a typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1): 77-100.

- Vatanparast, Mohammad Reza (2015). An analytical review of positivism and critical realism in accounting research, *Journal of Accounting and Social Interests*, 6(2): 41-54. (In Persian).
- Weick, K. E., Sutcliffe, K. M., & Obstfeld, D. (1999). Organizing for High Reliability: Processes of Collective Mindfulness. In R. Sutton & B. M. Staw (Eds.), *Research in Organizational Behavior*. 21(1): 81-124.

COPYRIGHTS

This is an open access article under the CC-BY 4.0 license.

